

EKKLESIA AMSTERDAM zondag 17 maart 2019

Ninive, Babel en Sodom

Alex van Heusden

Het zit niet mee, wereldwijd. De hedendaagse leiders. Dreigementen over en weer. Vertoon van spierballen, gedoe met andere ballen. Overdaad aan testosteron. De propagandamachines draaien op volle toeren. Wat is betrouwbaar waar, wat is nepnieuws? Donald Trump die Theresa May had voorgehouden hoe zij de Brexit had moeten organiseren. Maar ze had niet naar hem geluisterd - zo beweerde hij dezer dagen. Dat mag, dat is aan haar, maar ze had er beter aan gedaan wel naar hem te luisteren. En zo gaat het maar door. Jair Bolsonaro, die uiterst gewelddadige nieuwe president van Brazilië: hij stuurt politietroepen de *favela's* in, die kankergezwellen van de steden, om daar op grote schaal mensen te vermoorden. Niemand in zijn entourage die hem ook maar een strobreed in de weg legt.

De naam Nimrod is gevallen, volgens het boek *In den beginne* de eerste 'Sterke Man', de eerste grote machthebber. Een 'machtig jager' wordt hij genoemd. Koningen en farao's lieten zich bij voorkeur afbeelden als jagers en dragen in kronieken de eretitel 'heer van de jacht'. Zij jagen niet enkel op leeuwen, ze jagen ook op mensen. Ook als mensenjagers laten zij zich afbeelden, als veroveraars van steden en vermorzelaars van mensen - zie de Assyrische basreliëfs in het British Museum. Nimrod is er zo een, legendarische eerste veroveraar van een wereldrijk, in Tweestromenland, de Vruchtbare Halve Maan, met steden als Babel en Ninive.

Aan steden, zo wisten de schrijvers van het boek Genesis, kleefde een donkere zijde: onderdrukking van de eigen bewoners door de almachtige koning, tomeloos geweld, mensen uit de stad verjagen. En oorlogen: koningen wensten hun gebied uit te breiden om zo hun machtsbasis te verbreden en hun economische spankracht te vergroten. Kleinere en grotere rijken worden bij elkaar veroverd in bloedige oorlogen - het begin van wat wij imperialisme noemen. Bloeiende steden veranderen in rokende puinhopen.

Het verhaal over Babel en zijn toren laat zien hoe mensen worden onderworpen aan eenheid van taal en eenheid van plaats - geen mensheid in verscheidenheid dus. 'Zeven woorden had hun taal: / geld is macht koopt seks en slaven.' Het almachtige Rijk van de Mammon, van slavernij en verslaving, van handel in vrouwen en exploitatie van kinderen. Babel wereldwijd. 'Kom, en nu een stad bouwen en een toren, met zijn hoofd tot in de hemel.' Vervolgens daalt JHWH af om aan dit heilloze project der mensen een einde te maken. Subtiel detail: ze willen een toren bouwen, 'met zijn hoofd tot in de hemel' - maar tot hoever reiken ze? Want JHWH moet afdalen om stad en toren te kunnen zien. 'Kom, laten wij afdalen...' En hij verwacht de ene taal die de mensen spreken - terug naar verscheidenheid. In de tekst wordt het werkwoord 'verwarren' in verband gebracht met de naam van de stad: Babel-Verwarring. Vandaar de bekende zegswijze: een Babylonische spraakverwarring.

In deze korte vertelling over Babel en zijn toren wordt in beeld gebracht hoe de heersende wereldorde van het oude Nabije Oosten in elkaar stak: daarin verliep het leven van mensen, van de wieg tot het graf, volgens even onnaspeurlijke als onveranderlijke wetten. Men beleefde het bestaan als een eeuwige kringloop, een eindeloos wentelend wiel, in beweging gehouden door zonnegod en maangodin. En de levensgang van iedere sterveling werd tot in detail gestuurd door het noodlot.

Achter deze 'religieuze' bestaansvisie ging niets anders schuil dan het streven de mensen te onderwerpen aan een massacultuur onder het dictaat van heersers die zich opwierpen als godenzonen. Steden als Babel en Ninive waren de imponerende symbolen van deze massacultuur. De 'skyline' van die steden werd gedomineerd door tempeltorens, raakpunten van hemel en aarde, waar miljoenen mensen, uit alle windrichtingen weggesleept, hebben geknield en gebeden. Vergeleken met heel dat pandemonium van almachtige goden vonden zij zichzelf onder de maat; hun levenslot liet geen andere conclusie toe. Zij wisten zich niet beter dan de goden die zij gedwongen waren te vereren.

Dan komt in het verhaal de gestalte van Abraham tevoorschijn. Eén, enkele mens die zich opwerpt als emancipator. Hij vindt zichzelf beter dan heel het Mesopotamische pantheon dat hij daarom verwerpt, in redelijke ontkenning. Hij zoekt naar de menselijke maat. Als er al een god is, laat het er dan een zijn die verworpen, geknechte mensen opzoekt en vrijheid aanzegt - geen dwingelandij, geen onderwerping in naam van welk systeem ook, godsdienstig of economisch, of beide samen (meestal, zo leert ons de geschiedenis, sluiten die twee een bondgenootschap).

Bij Abraham begint de geschiedenis: geen kringloop meer, geen gesloten cirkel, maar een *weg* - bijbels sleutelwoord - de lange weg van de menswording, de moeizame tocht naar een aarde die aan alle mensen een veilig en bewoonbaar huis moet bieden.

Op last van welke God? Niet de zonnegod, niet de maangodin, niet enig andere schijngestalte. Een even dwingende als weerloze stem is het die Abraham zegt weg te trekken uit de culturele invloedssfeer van het Tweestromenland en radicaal te breken met alles wat daar gangbaar is: een systeem van onderdrukking door gelijkschakeling; verheerlijking van de banden van bloed en bodem, met de cultus rond potentie en vruchtbaarheid als apotheose.

Abraham breekt op 'uit zijn land, uit waar hij verwekt is, uit het huis van zijn vader' (Genesis 12:1). Hij wordt getekend als een nomade, zonder vaste woon- en verblijfplaats.

Aanvankelijk trekt hij op in het gezelschap van Lot, zijn neef. Maar na verloop van tijd verdringen ze elkaar op een klein stuk grond dat geen ruimte biedt voor de grote nomadische bedrijven (schapen, runderen en tenten) die zij hebben opgebouwd. Ze zijn te 'zwaar' voor het land. Het komt tot een scheiding tussen Abraham en Lot. Lot kiest ervoor zich blijvend te vestigen in de vruchtbare Jordaanstreek - een gebied 'overvloeiend als de tuin van JHWH' (Genesis 13:10); hij slaat zijn tenten op in de buurt van Sodom. Een keuze die weinig goeds belooft, want, zo luidt het commentaar van de verteller: 'De mannen van Sodom waren zeer misdadig en slecht voor JHWH, zeer slecht' (Genesis 13:13).

Volgens oude Joodse uitleg representeren Abraham en Lot twee culturen, twee manieren van leven. Abraham koestert een droom, een geestelijk visioen van een bewoonbaar land waar mensen het goed hebben en in vrede leven naast en met elkaar.

Maar dat is aan Lot niet besteed. Nog voordat hij zich in de buurt van Sodom gaat vestigen, heeft hij zich de mentaliteit van die stad eigen gemaakt. Die mentaliteit, aldus nog steeds die Joodse uitleg, is er een van haat en, misschien erger nog dan haat, van onverschilligheid: de massa die het hoofd afwendt als naaste burgers uit hun huizen worden gesleept en weggevoerd.

Abraham en Lot zijn te 'zwaar' voor het land omdat zulke tegengestelde manieren van leven elkaar niet verdragen. Dat kan het land niet hebben.

Lot in Sodom. Als twee mannen Sodom zijn binnengegaan (Genesis 19:1), biedt Lot hen aan bij hem thuis te overnachten. Hij bewijst hen gastvrijheid, zoals het hoort. 'Hij bereidde hun

een maaltijd met wijn, bakte matses en zij aten' (Genesis 19:3). Dan beginnen de mannen van de stad, de mannen van Sodom, zich om het huis te drommen - een slag mannen dat vreemdelingen vijandig bejagent en geweld, ook seksueel geweld, niet schuwt (Genesis 19:5):

Ze riepen Lot en zeiden hem:

Waar zijn die mannen die vannacht bij jou gekomen zijn?

*Naar buiten met ze, geef ze ons,
zullen we kennis met ze maken.*

'Kennis maken' - in het Hebreeuws het werkwoord 'weten', 'kennen', ook 'bekennen', in de trant van: 'De mens bekende, Eva, zijn vrouw' (Genesis 4:1). Dat 'kennis maken' zou hier een seksuele connotatie kunnen hebben. Tradities van uitleg zijn daar bovenop gesprongen en hebben het omineuze woord 'sodomie' geijkt, opgevat als homoseksualiteit, en daar rust een taboe op, uiteraard. Maar is dat wel terecht?

Elders in de bijbel, in het boek Ezechiël, een profetisch orakel gericht tot Jeruzalem, staat geschreven: 'Dit was de ongerechtigheid van je zuster Sodom: in trots, overdaad en zorgeloze rust leefde zij met haar dochters, zonder de ellendige en de arme te ondersteunen' (Ezechiël 16:49).

Wat is de ongerechtigheid van Sodom? Dit: gebrek aan gastvrijheid, vreemdelingenhaat en uitoefening van geweld, ook seksueel geweld. Dat heeft niets, maar dan ook niets te maken met wat wij nu verstaan onder homoseksualiteit.

In de achttiende eeuw, ten tijde van de Verlichting, is het woord 'beschaving' geijkt. Dat mensen niet, niet meer, onderworpen zijn aan enig regime, maar zich in alle vrijheid kunnen ontplooien, aan zichzelf kunnen 'schaven' - dat werd het grote beschavingsideaal. En dat moest ook zichtbaar zijn in je gedrag: 'innerlijke beschaving' uit zich in voorkomendheid jegens andere mensen - in hoffelijkheid, beleefdheid, gastvrijheid

Het Latijnse woord voor 'beschaving' is *civitas*, dat 'stad' betekent, maar het is ook een woord voor de inwoners van de stad, de stedelingen, de burgers. In het Engels wordt dat *civilization*, civilisatie. Sinds de Verlichting worden de stedelijke samenlevingen van het oude Nabije Oosten de bakermat van de beschaving genoemd. Het ontstaan van beschaving als samenlevingsvorm in steden is een van de ingrijpendste ontwikkelingen in de geschiedenis der mensheid. Steden en metropolen, nu én vroeger, zijn dynamisch, chaotisch en nauwelijks in de hand te houden. Alles draait om samenwerking tussen mensen die vreemden zijn voor elkaar en daar ordening in aanbrengen, goede orde. Zo groeien er nieuwe verbanden van samenleven en samenwerken, buiten de traditionele trits van familie, clan en stam om.

Mensen trokken massaal naar de steden, op zoek naar emplooi, een dak boven het hoofd en beschutting achter veilige muren. Lang niet altijd waren zij welkom, werden scheef aangekeken, mochten niet echt meedoen: 'Wat doen die vreemdelingen hier?' Dat was toen niet anders dan nu - een keerzijde van de beschaving. Hoezo 'beschaving'?

Wat is beschaving? Goede zorg voor oude mensen; en voor mensen met dikwijls ernstige beperkingen - dat is beschaving. En zorgvuldige aandacht voor mensen die grote trauma's met zich meedragen. En hoe er wordt omgegaan, hoe menselijk, met vluchtelingen, vreemden, asielzoekers - dat is maatstaf voor beschaving. En dat wij leren andere, naaste mensen niet te etiketteren en op te sluiten in de doem van het vooroordeel en de schuldigverklaring.

Tastend naar wie met mij gaande, / als een kind mij nagegeven, / als ontelbaar licht van sterren, / mij zal richten, mens op aarde.

Zeg 'amen' - zo moge het zijn.